

YUSUF HAKİKÎ BABA'NIN MAHABBETNÂMESİ VE DİL ÖZELLİKLERİ¹

Murat ALTUĞ²

Geliş: 06.05.2021 / Kabul: 17.06.2021
DOI: 10.29029/busbed.933768

Öz

Dil araştırmacıları 13-15. yüzyıllar arasında çoğunlukla Anadolu coğrafyasında kullanılan edebi dile genel olarak Eski Anadolu Türkçesi (EAT) adını veriyorlar. Bugünkü Türkiye Türkçesinin kuruluş evresi olan bu dönemde pek çok eser yazılmıştır. Bunlardan biri de Yusuf Hakîkî Baba'nın dinî-tasavvufî eseri Mahabbetnâme'dir. Yusuf Hakîkî 15. yüzyılda Aksaray'da yaşamış bir mutasavvıf şair ve yazardır. Mahabbetnâme de dinî-tasavvufî konuların ustalıkla işlenmesi ve dönemin genel gramer yapısına uygun özellikler göstermesi yanında kendine özgü yönleri ile dikkat çeken bir eserdir. Bu çalışmada eser, tasvirî bir yöntemle dil bilgisi özellikleri bakımından incelenmiş, örneklerle eserin gramer kuralları ortaya konmaya çalışılmış, yer yer bugünkü Türkiye Türkçesi ile benzeşen ve ayrılan yönlerine dikkat çekilmiştir. Pek çok eser -doğal olarak- çoğunlukla yazıldığı dönemin özelliklerini taşır. Bu sebeple dönemdeki diğer eserlerle benzerlik göstermekle birlikte her eserin -az veya çok- kendine has yönleri de yok değildir. Mahabbetnâme de hem dönemin özelliklerini hem de kendine özgü özellikleri bünyesinde barındıran bir eserdir. Bu çalışmada Yusuf Hakîkî Baba'nın Mahabbetnâme adlı eseri ses ve şekil bilgisi bakımından incelenmiş, eserin dönemin özelliklerine uyan yanları ile farklılaşan yanları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yusuf Hakîkî Baba, Mahabbetnâme, Ses bilgisi, Şekil bilgisi, Eski Anadolu Türkçesi.

¹ Bu makale, 03-04 Kasım 2020 tarihinde düzenlenen V. Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulmuş ve özeti yayımlanmış bildirinin genişletilmiş ve güncellenmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, maltug01@hotmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9447-6082>.

**THE MAHABBETNÂME BY YUSUF HAKİKÎ BABA AND ITS
LANGUAGE CHARACTERISTICS**

Abstract

Language researchers generally name the literary language used primarily on Anatolian geography between the 13th and 15th centuries as Old Anatolian Turkish. Many works were written during this period when the Turkish spoken in Turkey emerged. One of them is the Mahabbetnâme, the religious-mystical work of Yusuf Hakîkî Baba. Yusuf Hakiki is a Sufî poet and writer who lived in Aksaray in the 15th century. Mahabbetnâme is a work that appears with its unique aspects besides the skilful handling of religious-mystical subjects and the features appropriate for the general grammatical structure of the period. In this study, the work was examined in terms of grammar features with a descriptive method and the grammatical rules of the work were tried to be revealed with examples and paid attention to its similarities and differences with the Turkish spoken in Turkey at present. Many works naturally have the characteristics of the period in which they were written. For this reason, although having similarities with other works of the period, each work has its specific characteristics. Mahabbetnâme is a work that has the features of its period and itself as well. This study examined Yusuf Hakîkî Baba's Mahabbetnâme in terms of sound and morphology, and the aspects of the work fit the characteristics of the period, and the different aspects of the work were tried to be revealed.

Keyword: *Yusuf Hakîkî Baba, Mahabbetnâme, Phonetics, Morphology, Old Anatolian Turkish.*

Giriş

1. Yusuf Hakîkî Baba

Yusuf Hakîkî, halk arasında Somuncu Baba ismiyle tanınan Hamîd-i Aksarayî'nin oğludur. Hakîkînâme adlı eserinden öğrendiğimize göre asıl adı İzzeddin Yusuf'tur. Kaynaklarda Baba Yusuf, Yusuf Hakîkî Baba, Baba Yusuf Hakîkî, Şeyh Yusuf, Güzel Baba; halk arasında Hakîkî Baba ve Gül Baba ismiyle anılan şair, eserlerinde Hakîkî mahlasını kullanır.

Yusuf Hakîkî'nin ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Mahabbetnâme adlı eserinin müstensihî, kitabı h. 894'te (m.

1488-89) müellifin ölümünden bir yıl sonra istinsah ettiğini bildirdiğine göre h. 893 (m. 1487-88) yılında ölmüş olmalıdır (Çavuşoğlu, 2013:19).

Tasavvuf hakkında ilk bilgileri babasından alan ve tasavvuf eğitiminin önemli bir bölümünü Ankara'da Hacı Bayram Veli'nin dergâhında tamamladığı bilinen Hakîkî, Aksaray'da Bayramiyye tarikatının şeyhliğini yapmıştır. Bir süre Bursa'da yaşayan şairin kabristanı, bugün Aksaray ili Şeyh Hamîd Mahallesindedir. Bu mahallede bir cami ve hangâh da vardır. Hakîkî'nin Evhadüddin ve Şeyh Safiyyuddin isimli iki oğlu vardır.

Eserleri

Yusuf Hakîkî'nin 7 eseri vardır (Çavuşoğlu, 2013: 25).

1. Divan (Hakîkîname)
2. Mahabbetnâme
3. Tercüme-i Metâliü'l İman li-Sadreddin Konevî (Metâliü'l İman)
4. Tasavvuf Risalesi
5. Hadis-i Erbain Şerhi
6. Et-Tesnîm
7. Er-Rahîk el-Mahtum

Son ikisi Kahire'deki Hidiviye Kütüphanesinde kayıtlıdır. Ancak bunların katalogda belirtildiği şekilde varlıkları, içerikleri ve hacimleri tespit edilememiştir.

Mahabbetnâme

H. 893 (m. 1487-88) yılında vefat ettiği tahmin edilen Yusuf Hakîkî Baba'nın yazdığı 7 eser içinde en tanınmışlarından birisi Mahabbetnâme'dir. Mahabbetnâme, 3696 beyitten oluşan ve mesnevi nazım biçimiyle yazılmış bir eserdir. Mahabbetnâme'nin şu an elimizde iki nüshası vardır. Birincisi müellifin vefatından bir yıl sonra (m.1488) Muhammed ibni Paşa tarafından istinsah edilmiş, her sayfada 11 satırın bulunduğu 175 yapraktan ibaret Manisa Muradiye Kütüphanesine kayıtlı Manisa nüshasıdır. Bu nüsha nesih hatla, harekeli olarak iki sütun halinde, açık sarıya yakın bir kâğıda yazılmıştır. Eserin cildi meşindir. Eserin sonuna müstensih tarafından 15 beyit ilave edilmiştir. Mahabbetnâme'nin ikinci nüshası ise Manisa nüshasına göre 776 beyit eksik olan Konya İl Halk Kütüphanesinde Nr. 6968'da kayıtlı nesih hatla harekeli yazılmış Konya

nüshasıdır. Eserin dili Türkçedir. Her satırda 19 satır bulunan ve iki sütun halinde düzenlenen kitap, karton kapalıdır. Bu karton kapak da oldukça yıpranmıştır. Varak ebadı ise 192x120' cm.'dir.

Mefâjlün / Mefâjlün/ Feülün kalıbıyla yazılmış olan eserde bazen gereksiz kullanım izlenimi veren ve sıkça kullanılan imale ile zihaf lar dışında vezin kullanımını başarılıdır. Eserde kafiyenin her çeşidi ve redif çokça kullanılmıştır. Edebi sanatlar bakımından da çok zengin olan eserde özellikle teşbih, teşhîs, telmih, cinas vb. sanatlar sıkça kullanılmıştır. Söz varlığı açısından bakıldığında eserde Arapça ve Farsça kelimelerin çokluğu dikkat çekmekle birlikte bu durum dönemin genel yapısıyla uyumludur. Zengin bir söz varlığına sahip eserde deyim ve atasözlerine de yer verilmiştir.

Muhteva açısından bakıldığında Mahabbetnâme dinî, tasavvufî ve ahlakî bir eserdir. Tasavvufî terimlerden şeyh, mürid, seyr-i süluk, çile, cemal, nefis, şeriat, derviş, aşk vb. kavramlar etrafında tasavvufun insan hayatındaki yeri ve gerekliliği üzerinde durulur. Ayrıca iyi ahlakın erdemi, kötü ahlakın zararları dile getirilir.

Eser üzerinde Ali Çavuşoğlu 2002 yılında bir doktora çalışması yapmıştır: *Yusuf-ı Hakîkî'nin Mahabbet-nâme adlı eserinin tenkilî metni ve incelenmesi*. Aksaray Belediyesi tarafından basılmış olan bu eserden başka Yusuf Hakîkî ile ilgili 2014 yılında Ayten Doğru tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır: *Yusuf-ı Hakîkî Baba'nın hayatı ve tasavvufî görüşleri*

İnceleme

1. Ses ve Şekil Özellikleri

Bu bölümde eserin dil özellikleri ses ve şekil bilgisi bakımından incelenmiş; eserin, yazıldığı dönem olan EAT'nin genel ses ve şekil özellikleri ile benzeşen ve ayrılan yönlerine dikkat çekilmiştir.

1.1. Ses Bilgisi

1.1.1. Ünlüler

Mahabbetnâme'de kullanılan ünlüler şunlardır: /a/, /ā/, /e/, /ı/, /i/, /î/, /o/, /ō/, /ö/, /u/, /ū/, /ü/.

1.1.1.1. Ünlü Uyumları

1.1.1.1.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Dil uyumu olarak da isimlendirilen ve “Kelime tabanları ve eklerin seslilenmesini sınırlayan bir kaide halinde ortaya çıkan bu uyum Eski Türkçe devresinden beri Türk dillerinde görülür.” (Develi, 1995: 48). Dil uyumu eserimizde genellikle düzenlidir. **unutma** ‘unutma’ (2690.b.), **senüñdür** ‘senindir’ (2671.b.), **itdüñse** ‘ettinse’ (2685.b.), **işitmez** ‘işitmez’ (2706.b.) vb. Hatta bugün Türkiye Türkçesi’nde çeşitli ses olayları sonucunda uyuma tabi olmayan bazı Türkçe asıllı kelimeler de eserde kalınlık-incecik uyumuna uyar. **dahı** ‘dahi’ (2115.b.), **kanı** ‘hani’ (475.b.), **kanı** ‘hangi’ (1989.b.) vb.

Türkçenin ekleri genellikle uyuma tabidir. Türkiye Türkçesinde uyuma tabi olmayan ekler sınırlı sayıdadır: -yor, -ken, +ki, +daş, +leyin, +mtrak (Korkmaz vd., 1995: 70). Bunların dışında son hecesinde ince a ve sonlarında ince l (í) ile ince k (k) sesi bulunan alınma kelimelere gelen ekler, kalınlık-incecik uyumuna tabi değildir. Bu istisnalar dışında da eserde eklerin çoğunun kalınlık-incecik uyumuna tabi olduğu görülür. Ancak eserde bazı eklerdeki bu uyumun -nadir de olsa- bozulduğu gözlemlenir. **bigāneliğdan** ‘biganelikten’ (1987.b.), **merdānelik** ‘erkeklik’ (2116.b.) **çāresüzlük** ‘çaresizlik’ (470.b.), **divāneliklar** ‘divanelikler’ (1389.b.) vb.

1.1.1.1.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi bu eserde de dudak uyumu olarak isimlendirilen düzlük-yuvarlaklık uyumu yoktur. Bu uyumsuzluk özellikle eklerde kendini gösterir. **ansuz** ‘onsuz’ (56.b.), **kimün** ‘kimin’ (5.b.), **tutulmuş** ‘tutulmuş’ (2168.b.), **varsun** ‘varsın’ (1979.b.) vb. Örneklerde de görüldüğü üzere uyumsuzluk genellikle düz ünlülü kelimelere yuvarlak, yuvarlak ünlülü kelimelere düz ünlülü eklerin gelmesinden kaynaklanmaktadır. Kelimelerde ve eklerin ünlülerindeki yuvarlaklaşma temayülü EAT metinlerinin temel ses özelliklerindedir ve bazı eklerin devamlı düz veya yuvarlak ünlü ile kalıplaşması uyumu bozan asıl etkenlerdir (Şahin, 2009: 42). Ancak eserde ek almadan da uyuma tabi olmayan kök ve tabanlara rastlamak mümkündür: **kendü** ‘kendi’ (3224.b.), **eyü** ‘iyi’ (2532.b.), **degül** ‘değil’ (3444.b.) vb.

1.1.2. Ünsüzler

Eserde kullanılan ünsüzler şu şekildedir: /b/, /c/, /d/, /f/, /g/, /ğ/, /h/, /h/, /h/, /k/, /k/, /l/, /m/, /n/, /ñ/, /p/, /r/, /s/, /ş/, /t/, /t/, /v/, /y/, /z/, /z/, /z/

1.1.2.1. Ünsüz Uyumu

Türkçede eklerin bazılarının tonlu-tonsuz ünsüzlerle başlayan biçimleri vardır. EAT metinlerinde kalıplaşmış bir imlâ sistemi vardır. Bu sebeple eklerin tonsuz biçimlerine pek rastlanmaz. Ünsüz benzeşmesi olarak da isimlendirilen ünsüz uyumu Mahabbetnâme'de görülmemektedir. **hâzretde** 'hazrette' (2177.b.), **şatduçca** 'sattıkça' (2180.b.), **dostdan** (2191.b.) vb.

1.1.2.2. Ünlü-Ünsüz Uyumu

Ünlü-ünsüz uyumu olarak isimlendirdiğimiz ses uyumu "Kalın (art) ünlüler yalnız art damak ünsüzleri ve art avurt l'si ile, ince (ön) ünlüler yalnız ön damak ünsüzleri ve ön avurt l'si ile aynı hecede bulunabilir." (Komisyon (Ercilasun, 1995: 72). şeklindedir. Bu uyuma Türkçe asıllı kelimeler uyar: **kurı** (17.b.), **kendüliginden** (174.b.), **çulağa** (187.b.), **gice** (891.b.), **alm** (943.b.), **degülüz** (3690.b.) vb. Bunun yanında Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin bazıları uyuma tabi olmayabilmektedir: **kağıd** (737.b.), **biğâne** (1277.b.), **selâmet** (1542.b.) vb.

1.1.3. Ses Olayları

1.1.3.1. Ünlü Değişmeleri

1.1.3.1.1. /é/ ~ /i/ Durumu

Eski ve Orta Türkçe dönemi eserlerinde kullanılan kapalı e /é/ sesi yerine eserimizde /i/ sesi kullanılmıştır. **halk itdügi** (2289.b.), **didi** (2651.b.), **yidi** (3162.b.) vb.

1.1.3.1.2. /ü/ > /i/

ET büt- > M. bit- (sona er-) vb.

Kimisi ğarğa vardı yitdi gitdi

Çomadı mühmel işi **bitdi** gitdi (2994.b.)

ET üçün > M. için vb.

Hocam Âdem hâkı İdrîş hâkķı

İlâhî Nüh **için** Cercîs hâkķı (3683.b.)

1.1.3.1.3. /ɯ/ > /u/

Düzlük-yuvarlaklık uyumunun etkisiyle /ɯ/ > /u/ değişimi görülür.

ET oķı- > M. oķu- vb.

Oķursañ sen daħı gel bu kitabı

İşit bu ıstılāħı gör bu bābı (217.b.)

1.1.3.2. Ünsüz Değişmeleri

Art zamanlı ses bilgisi açısından bakıldığında Mahabbetnāme’de görülen ünsüz değişimleri şöyledir:

1.1.3.2.1. /t/ > /d/

ET tün > M. dün, ET teñiz > M. deñiz vb.

Kimesne ‘ıřķuñ elin dutmadı hiç

Yanup çün ‘üd **dün** gün tütmedi hiç (321.b.)

Deñiz mevc ursa gelmez mi ħurūřa

Kim ide bile tākāt bes bu cūřa (1284.b.)

1.1.3.2.2. /k/ > /g/

ET kirü- > M. girü-, ET kök > M. gök vb.

Ki nā-geh ol yüze tuř idelüm gel

Girü bu ‘aķlı bĳ-ħuř idelüm gel (179.b.)

Ne ins ü cin ne kiřver ne memālik

Ne yir **gök** gördi anda ne melā’ik (3351.b.)

1.1.3.2.3. /b/ > /v/

ET bar- > M. var-

Ĥaķ’uñ dergāħına **varduķda** bāri

Sebeb ne kesb idesin řermsāri (468.b.)

1.1.3.2.4. /ç/ > /c/

ET ança > M. anca

Di kimün hucceti dürür delîli

Ki yoldan çodı bu **anca** zelîli (1507.b.)

1.1.3.2.5. /đ/ > /y/

ET adır- > M. ayır- vb.

Erenlerden bizi **ayırma** yâ Rab

Çıluş sâbit-çadem sen ırma yâ Rab (308.b.)

1.1.3.2.6. /ķ/ > /h/

ET yok > M. yoĥ

Eger 'ahdüñüze olmaz vefâñuz

Bilün bî-derdsiz **yohdur** şafâñuz (2089.b.)

1.1.3.2.7. /ç/ > /ş/

ET niçe > M. nişe

Fur imdi **nişe** fâriğ oturursın

Sebeb ne böyle ne iş bitürürsin (975.b.)

1.1.3.2.8. /g/ > /v/

ET sóğuk > M. sóvuk

Maĥabbetsüzlerün yüzi **sóvuğdur**

Çatıdır taşdan ol gerçi sıvığdur (2572.b.)

1.1.3.3. Ünlü Düşmesi

Eş zamanlı bir bakış açısıyla bakıldığında orta hecede bulunan vurgusuz dar ünlüler eserde genellikle düşer.

Şu kat kat geydügi çulı gibi yâr

Ki bağlanmış durur **gönlünde** inkâr (3000.b.)

Büküldi **boynu** lāle düşdi yüzi

Yire hem nergisün yumuldı gözi (1580.b.)

Art zamanlı bakış açısıyla Eski Türkçedeki kelime sonundaki –g sesinin düştüğü örneklere de rastlamak mümkündür.

ET **qamağ** / **qamuğ** > M. **qamu**

Bu **qamu** ‘ālemün içinde i yār

Nihān u āşikāre her ne kim var (680.b.)

1.1.3.4. Ünsüz Türemesi

ET Ø > M. /v-/

Gel imdi hāb-ı gāfletden uyan sen

Maḥabbet şem‘ine **zur** cānı yan sen (1793.b.)

Ayrıca ünlü ile biten bir kelimedden sonra ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde araya bir ünsüzün girmesi fonetik bir zorunluluktur.

Neçün kül olasın aldaya her gül

Ḥaḳıḳat mü‘miniseñ **hocaya** ḳul (774.b.)

1.1.3.5. Ünsüz Düşmesi

ET/l/ > M. Ø

Dür-efşān eyleyen ebr-i bahārı

Getüren gideren leyl ü nehārı (27.b.)

1.1.3.6. Ünsüz İkizleşmesi

Aslında Türkçe ikizleşmeden daha çok tekleşmeye meyilli bir dil olmasına rağmen Eski Türkçe döneminde tek olan bazı ünsüzleri zaman içerisinde ikizleştirmiştir.

ET élig > M. elli vb.

Dinilür **elli** ḳarḡaya cihānda

Ki yiter bir şapan taşı yabanda (1993.b.)

1.2. Şekil Bilgisi

1.2.1. İsim Çekim Ekleri

1.2.1.1. Çokluk Eki

Eserde çokluk eki olarak +IAr kullanılmıştır. **varlıklar** (2822.b.), **sağallar** (3524.b.), **keçiler** (3524.b.), **erenler** (917.b.) vb.

1.2.1.2. Hâl Ekleri

1.2.1.2.1. Yalın Hâl:

Bu hâl eksizdir. Mahabbetnâme çok sayıda yalın hâlli kelimeye rastlanmıştır. **kul** (3656.b.), **cehennem** (1264.b.), **çiçek** (112.b.) vb.

1.2.1.2.2. Belirtme Hâli Eki

Eserde belirtme hâli eki genellikle dar-düz ünlülü olarak isimlere, iyelik eki almış kelimelere ve zamirlere gelir. Genel olarak bu ekin Eski Türkçe döneminde kullanılan-(I)g belirtme ekindeki g sesinin düşmesi ve yardımcı sesin ekin görevini üzerine almasıyla geliştiği düşünülmektedir. Ancak Mustafa Canpolat, eğer -(I)g sesinin erimesi sonucunda yardımcı sesin ekin görevini üstlenmesi söz konusu olsaydı, yardımcı ünlünün yuvarlak ünlü biçimine girmesi gerektiğini ileri sürerek bu teze şüphe ile bakılması gerektiğini ifade etmiştir (Canpolat 1992).

Enîbü buyurur hem eslimü leh

Bes it **varlığı** teslim aña i şeh (121.b.)

Ki dîv alduğda dînüñ **kal'asını**

Gözüñ göremez îmân şu'lesini (715.b.)

Seni sen unıdıcağ hey añan kim

Ölümin añmayandan di oñan kim (2913.b.)

Ünlü ile biten isimden sonra -y- ve 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra geldiğinde araya -n- sesini alır.

'Ale't-ta'çil anı kabrine qorlar

Atayı anayı şabrına qorlar (877.b.)

Taşavvuf **lāfını** hey niçün urur

Degüldür dıdever hod ol ne görür (906.b.)

1. ve 2. kişi iyelik ekinden sonra belirtme eki kullanılmadan da belirtme anlamı taşıyan yapıların kullanıldığı görülür.

Uyup nefse igen hâdden aşurdum

Bu yatlıluğ ile ‘**aqlum** şaşurdum (979.b.)

Suçum ‘afv idüp âzād eylesesin

Meni vaşluñla dil-şād eylesesin (986.b.)

Ne ‘ilmüñ var ne fazluñ ne kemālüñ

Hele hoş şeyhsin şarkıt **şakaluñ** (2023.b.)

Mezellâtın hem âfâtın meger sen

Bu **yoluñ** bilmedüñ i bî-haber sen (1686.b.)

3. kişi teklik iyelik eki (+I/+sI)’nden sonra –n biçiminde gelen ve belirtme eki fonksiyonunu karşılayan bir biçim kullanılır. Bazı dilciler bu ekin belirtme hâli eki olduğunu iddia ederler (Arat, 2006: 127; Ergin, 1993: 220-221; Gabain, 2000 : 71; : 220-221; Grönbech, 1995 : 124), bazı dilciler ise bu ekin yapısını –In/-sIn olarak kabul eder ve ismin belirtme durum ekini almadan belirtme durumuna girdiğini dile getirirler (T. Tekin, 1983 : 10-17; T. Tekin, 2000 : 109-112; Tuna, 1986 : 21-23; Ş. Tekin, 1992 : 90; Gülsevin, 1990 : 187-190; Gülsevin, 1997 : 12- 15; Şahin, 2009: 52; Buran, 1996 : 102; Alyılmaz, 1999 : 403-415).

Gürer Gülsevin 3. kişi teklik şahısta karşılaşılan bu durumun 1. ve 2. kişi teklik şahıslarda da görüldüğü EAT dönemi eserlerinden aldığı şu örneklerle açıklar: “1. kişi *ad+um+ı okı-* = (*eteg+üm+0 dut-*) 2. kişi *akl+uñ+ı der-* = (*eteg+üñ+0 dut-*) 3. kişi *yol+ın+ı aç-* = (*eteg+in+0 dut-*) Yukarıdaki örneklerde de görülebileceği gibi, 1. kişi *+um*, 2. kişi *+uñ* eki gibi, 3. kişide de *+ın* eki vardır; ve *tıpkı +um*, *+uñ* eklerinden sonra nasıl kullanılmamış bir belirtme hâli fonksiyonu bulunuyorsa, 3. kişi *+ın* eki üzerinde de kullanılmamış bir belirtme hâli vardır. İşte bu ek, “+0 belirtme hâli” ekidir.” (Gülsevin, 1997 : 15)

Metinde de –sIn yapısında kullanılan ve belirtme fonksiyonunu karşılayan ekler vardır.

Ħağ'ũñ saña **'atāsın** 'arz iderler

Bu dünyānuñ **fenāsın** 'arz iderler (122.b)

Murādınca **şafāsın** sürmemişdür

Bu dünyānuñ **vefāsın** görmemişdür (1571.b)

1.2.1.2.3. Yönelme Hâli Eki

Yönelme hâli eki –A biçimindedir. Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra /y/ yardımcı sesi, 3. kişi teklik iyelik ekinden sonra ise /n/ sesi kullanılır.

Nidem sen **saña** ser-tā-ser hücüksin

Ki yüz gısl eyleseñ ma'nā cünübsin (1677.b.)

'Acāyib bunda çok kim eyleye 'ad

Di bu **şahrāya** kim buldı ya serhād (1712.b.)

Benefşe **karşusına** boynın egmiş

Saçı hem sünbülün gör yire değmiş (87.b.)

1.2.1.2.4. Bulunma Hâli Eki

Bulunma hâli eki eserde daima tonlu olarak +dA biçiminde kullanılmıştır.

Ser-ā-ser yürüyüp gam leşkeri gel

Ayakda qodı gör bu kişveri gel (96.b.)

Olup bülbül **hurūşında** kamu mest

Demidür sen de ol gel i 'amu mest (88.b.)

1.2.1.2.5. Ayrılma Hâli Eki

Ayrılma hâli eki de bulunma hâli eki gibi daima tonlu ünsüzle –dAn şeklinde kullanılır.

Çü lāle yakmışuz yürek **'ataşdan**

Çerâğı yüz kiri yaçar **habeşden** (3234.b.)

Cenâb-ı **Ħak'dan** añlar cān ki her dem

Murâkıbdur bes ol sultāna her dem

1.2.1.2.6. Eşitlik Hâli Eki

Eşitlik durum eki de Eski Türkçeden itibaren değişik fonksiyonlarda kullanılan ve zamanla türetme eki özelliği de kazanmış olan bir durum ekidir (Şahin 2009: 54). Eşitlik hâli eki daima –cA biçiminde kullanılır.

Açup her şāhdan **bunca** varaqlar

Ne lafzile virür saña sebaqlar (126.b.)

Giderken rāst **yolca** kıanda śapduñ

Neyidi istedüğüñ hey ne tepdüñ (1378.b.)

Cihāndur bunda kim gördi vefāyı

Murādınca ya kim sürdi śafāyı (1572.b.)

+cA eşitlik eki –dUğ sıfat-fiil eki üzerine gelerek zarf türetir. Eserde buna uygun örneklere rastlamak mümkündür.

‘İbādetden kim el bu yolda çekdi

Falabıduqca¹ ol aşāğa çökdi

1.2.1.2.7. Vasıta Hâli Eki

-n vasıta hâli eki Eski Türkçe’de özellikle Uygur Türkçesinde ve Eski Osmanlıcada sık kullanılan bir ek iken çağdaş lehçelerde kullanımı azalmıştır (Çağatay, 1943).

Cemālūñ şevkıyıyla eyle rüşen

Hocam cān **gözün** eyle kıalbi gülşen (2672.b.)

Ri‘āyet itseñ **ādābın** ricālūñ

Senūñ olmazıdı böyle zevālūñ (2013.b.)

¹ talabıduqca: Çırpındıkça

Ser-â-ser 'aqluñuzdur ger çü encüm

Çü şebnemligi **varlıgın** ider güm (2946.b.)

ile edatının ekleşmiş hâli, +IA, +(y)IIA biçimleriyle vasıta eki olarak metnimizde kullanılmıştır.

Ġam-ı 'ışkuñ ho bātında çırağñ

Dur **anuñla** erütdüñ çünki yağñ (152.b.)

Virür **şevkıla** her dem ıztırâbı

Çün ider ref* gözden ihticâbı (1283.b.)

Cihānuñ zevkıne dün gün talanlar

Bu dünyā **sevgisiyle** tolanlar (1625.b.)

Meveddet ehli **taqvâyıla** hoşdur

İrâdet hıbb-ı **Mevlâyıla** hoşdur (71.b.)

Mahabbetnâme'de **ile** edatı pek çok yerde, **birle** edatı ise sadece bir yerde geçmektedir.

İder hoş nağme-i Dāvūd **ile** pür

Derüni âteş ü bu dūd **ile** pür (437.b.)

Ġalâvet **birle** kılsañ tâ'ati sen

Ne gâfil olayıduñ sâ'atı sen (493.b.)

1.2.1.2.8. İlgi Hâli Eki

Metinde ilgi hali eki, genellikle dar-yuvarlak ünlü ve nazal n sesiyle kullanılmıştır. Bu sebeple düzlük-yuvarlaklık uyumuna tabi değildir.

Bularuñ dillerin bilmez misin sen

Nasîhat virdiler almaz mısın sen (129.b.)

Hak'ıñ saña 'atâsın 'arz iderler

Bu **dünyānuñ** fenāsın ‘arz iderler (122.b.)

Ekin dar-düz şekline de rastlanır.

Çü dutdı qalbinüñ āyīnesin pas

Gerek taq **taylesānın** boynına as (3484.b.)

Tamlama eki olarak da isimlendirilen ek, birinci teklik ve çokluk zamirlerinde –Um şeklindedir (Gülsevin, 2019: 89).

Fariq-ı ‘ışqdan özge hiç maña yol

Begüm sormañ **benüm** derdüm hemān o (52.b.)

Yañıldıgumuza degmez bilümüz

Bu ‘aciz ile **bizüm** qanda elümüz (276.b.)

Ayrıca iyelik ekli kelimeler ile şahıs zamirlerinin tamlayan olduğu durumlarda ilgi ekinin kullanılmadığı durumlar da görülür. Bunu Cemiloğlu şöyle açıklar: “Bunun sebebi özel isimlerin zaten bilinen varlıkları karşılama, iyelikli kelimelerdeki iyelik ekinin belirleyici işlevinin kuvvetle hissedilmesidir.” (Cemiloğlu, 2001: 29).

Maħabbetsüz ne aśsı dirliginden

Ki qurtulmadı **yüzi kirliginden** (317.b.)

Qatıdur göñlüm uş taşdan demürden

Yüzüm qaralığı artuq kömürden (1761.b.)

Saña sıgınuruz qılma giriftār

Yüzümüz kirini sen sil i ğaffār (278.b.)

Delüler itmeye **sen itdügüñi**

Bugün yārın aña uş gitdügüñi (2510.b.)

Çü nāsifler göre qoñ ol ‘abusı

Aña ne nuş **öz başı qayusı** (2707.b.)

1.2.1.2.9. Yön Gösterme Eki

EAT dönemi metinlerinde genellikle yön gösterme eki olarak +ArU, +rA, +rU ekleri kullanılmıştır (Ergin, 2008: 242; Timurtaş, 2005: 90; Şahin, 2011: 54; Demir-Yılmaz, 2010: 105; Yelten, 2019:75-106). Bu eklerden +rA en çok kullanılan ek iken +Aru daha az kullanılır. Eserde +rU ekinin kullanıldığı örneğe rastlanmamıştır.

Süriden **taşra** çıkan koyunu kırd

Ki päre päre bil yırtup ider hurd (766.b.)

İrişmez aña nür-ı 'âlem-i gayb

Ağartdısa dañı faqr **ıçre** ol şeyb (1476.b.)

Ki urmaya yoluñ süret-perestî

İşüñ iltmez **ilerü** 'ucb u hestî (1227.b.)

1.2.1.3. İyelik Ekleri

Mahabbetnâme'deki iyelik ekleri, Türkiye Türkçesi ile -bazı küçük fonetik farklılıklar dışında- büyük benzerlik gösterir. EAT'nin temel özelliği olan yuvarlaklaşma temayülü bu ekte kendini bağlayıcı ünlülerin yuvarlak olması şeklinde gösterir. Birinci ve ikinci teklik ile çokluk kişi iyelik eklerinden önce genellikle yuvarlak ünlü kullanılır. Ayrıca ikinci şahısta nazal n (ñ) sesi tercih edilir.

Namāzum bu yüzüm kirine beñzer

Niyāzum şol sağu ırına benzer (258.b.)

Katıdur **gönlüm** uş taşdan demürden

Yüzüm qaralığı artuq kömürden (1761.b.)

Riyādan irmek isterseñ şevāba

Ĥacāletden ine **yüzüñ** türaba (638.b.)

Nadir de olsa dar-düz (ı,i) ünlünün bağlama görevini üstlendiği de görülmür.

Dañı uşlanmadum **yatluluğım** çok

Tefahhûs itseler bir sağ işüm yok (2516.b.)

3. şahıs iyelik ekinin daima dar-düz (-1,-i) kullanılması da EAT'nin en karakteristik ve dikkat çeken özelliklerinden birisidir.

Bularuñ terk-i cān kim pişesidür

Bu baş **korğusu** ne endişesidür (3022.b.)

1.2.2. Fil Çekim Ekleri

1.2.2.1. Haber Kipleri

1.2.2.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki

Mahabbetnâme'de öğrenilen geçmiş zaman eki, dudak uyumuna tabi olmadan daima dar-düz (1,i) ünlülü olarak –mİş şeklinde ve zamir kökenli kişi ekleri ile kullanılmıştır. **mahv olmuş** (1375.b.), **bulmuş** (748.b.), **saña şıgınmışam** (1275.b.), **düşmüşem** (256.b.), **bulmamışsın** (999.b.), **yağmışuz** (3234.b.), **şiddik kalmışlar** (3637.b.) vb.

3. kişi teklik ve çokluk çekiminde –dUr bildirme eki kesinlik veya ihtimal bildirmek amacıyla sıkça kullanılmıştır. **kavışmışdur** (1395.b.), **dikmişdür** (539.b.) **dutmuşlardur** (853.b.) vb.

–Up zarf-fil eki üzerine –dUr bildirme ekinin gelmesiyle oluşan günümüz Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde yaygın olarak kullanılan –UpdUr biçimi de Mahabbetnâme'de duyulan geçmiş zaman işlevinde kullanılmıştır. Ayrıca geçmiş zamanın bu eki Özbek Türkçesi, Yeni Uygur Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kazak Türkçesi yazı dillerinde de kullanılır (Bulak, 2017: 99).

Ki ayıklar ‘amu dünyā ğamina

Olupdur mübtelā cān ‘ālemine (3556.b.)

Cihānuñ milk ü māl u ni‘metinden

Çeküpdür el o ‘ālî-himmetinden (818.b.)

Eserde bu ekin, kişi ekiyle kullanıldığı örnekler de vardır.

Kişi şehvāt u lezzāta **uyupsın**

Kitāb u sünneti elden **koypusın** (1456.b.)

Bu kipin olumsuz biçimi –mA eki ile yapılır. **kuşanmamış** (2489.b.), **görememiş** (3348.b.), **deprenmemişsin** (3097.b.) vb.

Ayrıca eserde -nadir de olsa- **-dUğı yok** yapısı, bu kip için olumsuzluk anlamı verebilen örnekler oluşturmuştur.

Müyesser olduğu yokdur cihânda

Anı kim gördi di pîr ü cüvânda (1025.b.)

1.2.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman Eki

Daima tonlu biçimiyle ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen görülen geçmiş zaman ekinin dört biçimi vardır: -dI/-dU. Kalınlık-incelik uyumuna tabi olan ekin, düzlük-yuvarlaklık ve ünsüz uyumuna tabi olmadığı görülür.

Görülen geçmiş zaman eki olarak, 1. kişi teklik ve çoklukta daima tonlu ünsüz (d) ve dar-yuvarlak ünlülü (u,ü) olarak kullanılmıştır: **ıapdum** (1274.b.), **geydüm** (259.b.); **def tutduğ** (1092.b.), **bağışladuğ** (684.b.) vb.

2. kişi teklik ve çoklukta ekin genellikle tonlu (d) ünsüzün, dar-yuvarlak (u,ü) ünlünün ve şahıs ekinde de nazal n (ñ) sesinin kullanıldığı görülür. **unıtduñ** (3504.b.), **şafâ bildüñ** (3294.b.); **bağlandıñuz** (134.b.) vb. Nadir de olsa teklik 2. kişide ekin dar-düz (ı,i) ünlülü şekline de rastlanır: **dutdıñsa** (824.b.).

3. kişi teklik ve çokluk çekimlerinde ekin ünsüzün tonlu (d), ünlüsünün dar-düz ünlülü (ı,i) olduğu görülür: **dutuşdı** (3313.b.), **uydı** (2896.b.) vb.

Olumsuzu –mA eki ile yapılır. **utandurmadı** (1776.b.), **içmedi** (1855.b.) vb.

1.2.2.1.3. Şimdiki Zaman Eki

Eserimizde şimdiki zamana özgü bir ek yoktur. Mustafa Özkan'ın da ifade ettiği biçimiyle “Eski Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman için özel bir ek yoktur. Bugün kullanılan –yor < yorır eki henüz Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmamaktadır. Bu kip genellikle geniş zaman ekleri ile, bazen de –a/-e istek ekiyle karşılanmıştır.” (Özkan, 2009:138).

Ne **ağlarsın** gözünüñ yaşımı sil

Kemîne gör ne **dir** yine saña bil (2224.b.)

Yine mestânelik saña yaraşur

Bu gün merdânelik saña **yaraşur** (176.b.)

Eyit bir sen dañı neye yararsın

Hemân ‘ucb ile gögsün mi **gerersin** (3102.b.)

Yigi oldur ki biz şimdiden i cān

Olavuz yañlış işlere **peşimān** (2574.b.)

Mahabbet-nāme’den gel imdi teds

Senüñdür şimdi tā **ders ala** İdris (3264.b.)

1.2.2.1.4. Gelecek Zaman Eki

Eserde gelecek zaman eki olarak Eski Anadolu Türkçesine özgü bir gelecek zaman eki kabul edilen (Tekin, 1954: 453) –IsAr eki, zamir kökenli şahıs ekleriyle kullanılmıştır. Kalınlık-incelik uyumuna tam uyan ek, düzlük-yuvarlaklık uyumuna yuvarlak ünlülü fiil tabanlarından sonra daima düz ünlü geldiği için uymaz.

Bilürsin çamusın āhir elüñden

Çıkısar çalma imdi gel yolundan (2632.b.)

Gümānsuz bu çamuñuz hem bilürsüz

Yir altında **olıarsız** belürsüz (460.b)

Anuñ kim gözin örtmişdür gurūrı

Hey ol çanda **görisedür** o nūrı (3289.b.)

Türkiye Türkçesinde gelecek zaman eki olarak kullanılan –AcAk eki Mahabbetnāme’de sıfat –fiil görevinde kullanılmıştır.

Çoma dut etegin zinhār elden

Sevecek çul durur hem sev gönülden (3330.b.)

Niçe aldanasın bu sûrete sen

Degül misin **varacağ** hâzrete sen (3506.b.)

“(y)A eki gelecek zaman eki olarak kullanılan eklerden biridir.” (Şahin, 2009: 67). Mahabbetnâme’de -A ekinin gelecek zaman eki olarak kullanıldığı örnekler vardır.

Çüriyüp yirde bildüñ **olasın hâk**

Nedendür olduğıñ bes şöyle bî-bâk (464.b.)

Naşbüñ yoğ çü şer’-i Muştafâ’dan

Nice **kırtılasın** derk-i şeğâdan¹

Niçe bir **olasın** dil-dârdan dūr

Niçe bir **kalasın** žulmetde bî-nūr (783.b.)

Melâyik her nefes tağdıse meşğül

Niçün sen **olasın** telbîse **meşgul** (105.b.)

1.2.2.1.5. Geniş Zaman Eki

Eserde geniş zaman eki olarak -r, -Ar kullanılır. Kişi eki olarak da zamir kökenli kişi ekleri kullanıldığı görülür.

Umaruz ki ire nâ-geh ‘inâyet

Gözümüz açā envâr-ı hidâyet (3474.b.)

Viren toprağa ol ‘ilm ü hayâtı

Virür kıllara hem oddan necâtı (73.b.)

Geniş zamanın olumsuzu -mAz eki ile yapılır.

Anuñ kim hâžžı yoğ ‘ilm ü ‘amelden

Gözünü **açamaz** tül-i emelden (170.b.)

¹ derk-i şeka: Bahtsızlık anlayışı

Yağañ **kırtarımazsın** nefis elinden

Çıkarur nefis şahsı hod yolından (1197.b.)

Geniş zaman anlamı veren bir başka ek de –A’dır.

Ne **pervāz idesin** bāl ü perūñ yoğ

Faleb yolında pırūñ rehberūñ yoğ (3093.b.)

Neyiçün **olasın** ğamnāk derviş

Çayurma hiç ol bî-bāk derviş (883.b.)

1.2.2.2. Tasarlama Kipleri

1.2.2.2.1. Gereklilik Kipi

Eserin yazıldığı dönem olan Eski Anadolu Türkçesinde gereklilik için özel bir ek yoktur. Bu dönemde gereklilik anlamı “...sA+kişi unsuru+gerek” yapısı, ”gerek (kim) ...A” yapısı ve “-mAÇ, -mAñ gerek” yapısı ile ifade edilir (Bulak, 2019: 368).

Mahabbetnâme’de bu yapılardan ”gerek (kim/ki) ...A” ve “-mAÇ, -mAñ gerek” kullanımlarına rastlanılmıştır.

Hele lutf eyleseñ şāha ne ola

‘Atā-yı şeh **gerek şāhāne ola** (2665.b.)

Ki girçek kıul olan bu yolda dāyim

Gerek Ĥağ kıullığında **ola kıayim** (3105.b.)

Maĥabbet-nāme’den tuymağā ma‘nî

Gerek ki terk oluna lāf u da‘vî(438.b.)

Ne aśsî ide olmadın mu‘azzeb

Kişi **itmek gerek** işin müretteb (500.b.)

Buyurdı lā yuhıbbu’l-mu‘tedîñ ol

Dilek **olmağ gerek** andan hemîñ ol (2653.b.)

“...sA+kişi unsuru+gerek” yapısı eserde devrik yapı içinde kullanılmaktadır.

Gerek ki ehl-i kibri sevmeyesin

Tevâzu‘dan demî ayrılmayasın (1750.b.)

Bunların dışında gereklilik ifadesi için en çok “*gerek(dür)*” kelimesi kullanılmıştır.

Ger evvel sâlike buyurdı sādât

Gerek aqđām u tã‘ât u ‘ibādât (3158.b.)

Gerekdür yolda evvel terk ü tecrîd

Gönülden tã ki gide ‘umy-ı taqlîd (144.b.)

1.2.2.2.2. İstek Kipi

Eski Türkiye Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde istek eki –A’dır (Timurtaş, 2005: 145). Mahabbetnâme’de de dilek-istek ifade etmek için –A kullanılmıştır.

Urıla başa çün ol tãc-ı devlet

Şivâž-ı ‘ışk-ı Hâk **gösterde** şavlet (2412.b.)

N’idem men seni kıanda bulayım yâr

Fedâ cānum yoluñda **öleyim** yâr (3440.b.)

Şikeste kıalbümüz cān u ciger hem

Yanalum şem‘ gibi tã-seher hem (274.b.)

İstek kipinin olumsuzu –mA eki ile yapılır.

Maña vir sekr-i ‘ışkũña liyâkıat

Ki ayrukı dahı **bulmayam ifikât** (1293.b.)

Çokluk 1. kişi çekiminde –vuz eki kullanılır.

Şafâdur arturasız odumuzu

Yağavuz biz de alb-i ‘üdümuzy (1093.b.)

1.2.2.2.3. Dilek-Şart Kipi

İyelik kökenli kişi ekleriyle çekimlenen dilek-şart kipi –sA eki ile yapılır.

Göñül **bulsam** ideydüm cem‘ anı men

Mahabbet odına çün şem‘ anı men (2859.b.)

Olaydı hoş **kuşansañ** terkeşüñi

Getüreydi yola hem serkeşüñi (3539.b.)

1.2.2.2.4. Emir Kipi

Fildeki iş, oluş ve hareketi emir şeklinde ifade eden emir eki, emir ifadesinin yanında özellikle 1. kişilerde istek ifadesi de taşır (Bulak, 2017: 311). Her şahısta farklı bir ek kullanılan bu kipte ek, hem emir anlamını hem de kişi anlamını birlikte taşır.

Çıķarsun şineden söz ol duhāni

Yaqa yalıñı saķf u āsmāni (1388.b.)

2. kişi teklik çekiminde emir kipinin hem eksiz, hem de –gil ekli biçimine rastlanır. Sertkaya, emir kipinin 2. teklik kişi çekiminde görülen –gil ekinin kuvvetlendirme ifade eden bir ek olduğunu dile getirir (Sertkaya, 1989: 135-142.s).

Cihānuñ varlığını yoęa **şayğil**

anā‘at eyle azuñ çoęa **şayğil** (886.b.)

Ebed **ķurtılmasun** ol horlıķdan

Gözin anda açar ol kūrlıķdan (337.b.)

1.2.3. Ek-Fiil

Genellikle ek-fiil, cevher fiili ve i- fiili olarak isimlendirilen ek, ya isimleri yüklem yapar ya da birleşik zamanlı fiiller oluşturur.

Mahabbetnāmede bu ekin her iki fonksiyonunu gösteren örnekler vardır.

Maña menden yakın sen men **ırağam**

Firâkuñda ki uş pür-derd ü dağam (3441.b.)

‘Amel ihlâs ile **hoşdur** efendi

Ger olmaya gurūr-ı ĥod-pesendi (668.b.)

Bu dönemde ekleşmenin tam olarak gerçekleşmediğini söylemek mümkündür.

Zi sultân ki **yoğıdı** kibr ü kîni

Yoğ anı sevmeyenüñ dañı dîni (374.b.)

Kerâmet olmasa âdemde i cân

Muti‘ **olmazıdı** hiç aña ĥayvân (28.b.)

İden cârî odur enhârı taşdan

Helâk olurudı yanup ‘ataşdan (154.b.)

1.2.4. Fiilimsiler

1.2.4.1. İsim-fiil

Eserde isim-fiiller -mAk, -mA, -Iş/-Uş ve -meklik ekleriyle yapılmıştır.

Ne mağūd anı **çıkarmağ** çamurdan

Ĥamiyyet mi gelür ağsağ hamurdan (747.b.)

Delülenme degül bu ĥâlet-i vecd

Bunuñla kıanda olur ĥâsılıñ mecd (1011.b.)

Ĥağ’uñ buyruğın işle yañlış işden

Irağ ol hem kıamu yād u **bilişden** (915.b.)

Eserde –meklik eki ile yapılmış isim-fiil örneği de vardır.

Murağğa‘-püş u ger ehl-i ridâdur

Aña sūfî **dimeklik** hey ĥatâdur (1788.b.)

1.2.4.2. Sıfat-fiil

Eserde kullanılan sıfat-fiil ekleri Türkiye Türkçesi ile benzerlik gösterir. Metinde kullanılan sıfat-fiil ekleri şunlardır: -An, -mAz, -mİş, -dUğ, -AcAğ

Maĥabbet ola ħalbũnde **gören** göz

Maĥabbet ola cânũnda **yanan** köz (3564.b.)

Žiyāsuz göz ĥo görmez er yüzini

Ĥayāsız yüz ki dir **bilmez** sözini (1683.b.)

Maĥabbet-nāme’i inşā idelüm

Gel **ölmüş** cânları iĥyā idelüm (2366.b.)

Nidem men seni i **uşlanmaduğ** baş

Yürekler oldı fi’lũnden senũn baş (1774.b.)

Añacağ nesne’i itdũn ferāmüş

Yüzũn kir oldı bunda hem elũn boş (3508.b.)

1.2.4.3. Zarf-fiil

Mahabbetnāme’de bugün Türkiye Türkçesinde hâlâ kullanılan -IncA, -ken,- -Ip/-Up, -dUğcA ekleri dışında artık kullanımdan düşmüş -mAdIn, , -dUĞIncA, -dUĞdA, -IcAğ, , -UbAn, -bAn, -AndA zarf-fiil ekleri de kullanılmıştır.

Sözin sekrānı bil anuñ dilince

Dir olur eglen uş anı **bulmca** (1110.b.)

Giderken rāst yolca ħanda şapduñ

Neyidi istedũğũn hey ne tepduñ (1378.b.)

Muĥadder itdũgi girür elũne

Yığıp çok malı sed itme yoluna (888.b.)

Yolında ĥāk olursañ evliyānuñ

Yunup ger pāk olursañ evliyānuñ (936.b.)

Toķunduķca saña berķ-ı celāli

Eger yaķduñısa hem perr ü bāli (197.b.)

Unıdılmadın unıt sen cihānı

Ķo elden milk ü māl u hānmānı (2635.b.)

Ecel eli **uzatduđınca** penķe

Ne gül ķalur iner yire ne ģonca (1579.b.)

Olur mı di erũñ śāhib-ķabũli

Ya her ģar śırtına **alduķda** ķulı (3084.b.)

Eger Őevķ arturur sōz uzanıcaķ

Sũkũt evlā velĩ sōz **uzanıcaķ** (1281.b.)

Hemān-dem ōzũni teslĩm ideydi

Elũn **ķavŐuruban** ķarŐu turaydı (3523.b.)

İdelũm āh u efģān bũlbũl ile

Uruban topraģa yũz hem gül ile (1952.b.)

Cemāl-i yāri **ģormeyende** ģöz yoķ

Viśāl-i yāra **irmeyende** yũz yoķ (3513.b.)

Sonuķ

Anadolu sahasında 15. yũzyılda yazılmış ve dinĩ-tasavvufi konuları ustalıkla dile getirmiŐ olan Mahabbetnāme, hem ses hem de Şekil ōzellikleri ile Tũrk dili tarihi aķısından Eski Anadolu Tũrkķesi olarak isimlendirilen dōnemin ōnemli bir eseridir. Eserde dil ōzellikleri bakımından dikkat ķeken hususlar Şunlardır:

1. Ünlüler bakımından dikkat çeken en büyük özellik, Arapça ve Farsça kelimelerin sıkça kullanılmasından kaynaklanan uzun ünlülerin çokluğudur. Kapalı e sesinin durumu net değildir. Eserde bu sesin kullanıldığını gösteren özel bir işaretleme sistemi yoktur. İmlaya dayalı olarak bu ses /i/ olarak okunmuştur.

2. Ünsüzler açısından dikkat çeken husus damak n (ñ) sesinin kullanılmasıdır. Özellikle bazı kelime köklerinde ve eklerde bu ses yaygın olarak kullanılmıştır. Göñül, deniz, oñun gibi kelimelerde sıkça kullanılmıştır.

3. İyelik ekli kelimeler ile şahıs zamirlerinin tamlayan görevinde kullanıldığı durumlarda bu unsurların ilgi ekini almadan tamlama oluşturduğu da görülür.

Katıdur göñlüm uş taşdan demürden

Yüzüm qaralığı artuğ kömürden (1761.b.)

Delüler itmeye **sen itdügüñi**

Bugün yârin aña uş gitdügüñi (2510.b.)

4. Eserde bugün Türkiye Türkçesinde hâlâ kullanılan –IncA, –ken,- -Ip/-Up, –dUkA ekleri dışında artık kullanımdan düşmüş –mAdIn, , –dUğIncA, –dUQdA, –IcAQ, , –UbAn, –bAn, –AndA zarf-fiil ekleri de kullanılmıştır. olduğda (3618.b.), çavşuruban (3522.b.) vb.

5. Eski Anadolu Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde istek ifade eden –A eki, zamir kökenli kişi ekleri ile kullanılarak Mahabbetnâme’de de dilek-istek ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kipte –vUz kişi ekinin kullanıldığı örneğe de rastlanır.

Şafâdur arturasız odumuzu

Yağavuz biz de çalb-i ‘üdumuzu (1093.b.)

Kısaltmalar

EAT Eski Anadolu Türkçesi

ET Eski Türkçe

M. Mahabbetnâme

Kaynaklar

- ALYILMAZ, Cengiz (1999), “Zamir N’si Eski Bir İyelik Ekinin Kalıntısı Olabilir Mi?”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, ss. 403-415.
- ARAT, Reşit Rahmetî (2006), *Atabetü'l-Hakayık*, 3. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BULAK, Şahap (2017), *Karşılaştırmalı Tarihî Türk Yazı Dilleri Grameri*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- BURAN, Ahmet (1996), *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim Ekleri*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CANPOLAT, Mustafa (1992), “Eski Anadolu Türkçesindeki Belirtme Durumu (Accusativus) Ekinin Kökeni Üzerine” , *Türkoloji Dergisi*, X. Cilt, Ankara, ss. 9-13.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2001), *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerine Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇAĞATAY, Saadet (1943), Uygurca ve Eski Osmanlıcada Vasita Hali +n, *DTCF Dergisi*, I/3, Ankara, ss. 93-107.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali. (2013), *Mahabbetnâme Yusuf Hakikî Baba*, 2. Baskı, Ankara, Erek Matbaası.
- DEMİR, Nurettin ve Yılmaz, Emine (2009), *Türk Dili El Kitabı*, 4. Baskı, Ankara, Ankara, Grafiker Yayınları.
- DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DOĞRU, Ayten (2014), “Yusuf-ı Hakikî Baba'nın Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1995), *Yükseköğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

- ERGİN, Muharrem (1993), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 21. Baskı, İstanbul.
- GRÖNBECH, Kaare (1995), *Türkçenin Yapısı* Çev. Mehmet Akalın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (1990), “Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı”, *Türk Dili*, sayı 466 (Ekim), Ankara, ss. 187-190.
- GÜLSEVİN, Gürer (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (1995), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1989), “Bolsungıl Tep Tediler”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, 1988, Ankara, ss. 135-142.
- ŞAHİN, Hatice (2009), *Eski Anadolu Türkçesi*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- TEKİN, Şinasi (1992), “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, 2.C., Ankara, ss. 69-120.
- TEKİN, Talat (1954), “-ısar Ekinin Türeyişi (On the Origin of the Suffix -ısar)”, *Türk Dili*, C. 3, Sayı 32:, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, ss.453-455.
- TEKİN, Talat (1983), “Üçüncü Kişi İyelik Eki Üzerine”, *Genel Dilbilim Dergisi*, 2. C., sayı 7-8, Ankara, ss.10-17.
- TEKİN, Talat (2000), “Türkçede Kaynaştırma Sesleri”, *XII. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, İstanbul, ss. 109-112.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2005), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul.
- TUNA, Osman.Nedim (1986), *Türk Dilbilgisi (Fonetik, Morfoloji)*, Malatya.
- VON GABAİN, Annemarie (1995), *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- YELTEN, Muhammet (2019), *Eski Anadolu Türkçesi (Dil Bilgisi ve Metinler)*, İstanbul, Hiperyayın.